

Ksymena Żurawska

Utwory Adama Mickiewicza w programach nauczania i podręcznikach gimnazjalnych w okresie reformy systemu oświaty

Całość artykułu, ze względu na jego zawartość merytoryczno-metodyczną, podzieliłam na dwie części. Pierwsza ma charakter opisowo-wyliczeniowy. Wyodrębniam w niej i opisuję sposób przedstawienia utworów Adama Mickiewicza w podstawie programowej, wybranych programach nauczania i podręcznikach. Skupiam się na programach i podręcznikach z serii: *Świat w słowach i obrazach*, *To lubię*, *Czytam świat*. W części drugiej, o charakterze analitycznym, dokonuję omówienia sposobów metodycznego opracowania niektórych tekstów Adama Mickiewicza.

* * *

Reforma oświaty zmieniła ustrój szkolny. Powołane zostały sześcioletnie szkoły podstawowe i trzyletnie gimnazja. W tym nowym typie szkoły uczniowie w wieku dojrzewania (13–16 lat) zostali oddzieleni od dzieci młodszych. Gimnazjum ułatwiło wprowadzenie nowych programów nauczania i nowych, dostosowanych do wieku rozwojowego uczniów, programów wychowawczych¹.

Od 1999 roku, w którym powstały gimnazja, ukazało się wiele ciekawych propozycji metodycznych związanych z utworami A. Mickiewicza. Skupiam się

¹ *Reforma systemu edukacji. Pierwsze wnioski*, „Przegląd Rządowy” 2000, nr 4. Zob. stronę internetową www.kprm.gov.pl.

na „Języku Polskim w Gimnazjum”. Wyliczyć należy propozycje A. Koniecznej², M. Kraski³, E. Świerczowej⁴ czy D. Zimoniowej⁵.

W propozycjach tych ciekawe jest wykorzystanie nowoczesnych metod aktywizujących proces nauczania. Autorki dzielą się swoimi pomysłami w zakresie pracy nad utworami Mickiewicza. Nauczyciel, który wprowadza gimnazjalistów w krainę utworów poety, w każdym z pomysłów lekcyjnych znajdzie coś wartościowego.

* * *

W Dzienniku Ustaw z dnia 26.02.2002 zamieszczono podstawy programowe dla poszczególnych typów szkół.

Podstawa programowa to wykaz zadań w zakresie nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania z uwzględnieniem treści ścieżek edukacyjnych.

W podstawie programowej do gimnazjum, w dziale *Lektura*, w punkcie 2 *Wybrane utwory z klasyki polskiej*, znajdujemy pod nazwiskiem Adama Mickiewicza niektóre bajki i ballady, *Dziadów* cz. II, *Pana Tadeusza* (fragmenty).

W programie *Świat w słowach i obrazach*⁶ nakreślono kierunki pracy z lekturą. W klasie pierwszej zagadnieniu *Dyskurs o przeszłości i przyszłości* (poszanowanie tradycji, patriotyzm, bohaterstwo, związki człowieka z naturą) – przyporządkowano fragmenty *Pana Tadeusza* (podobnie w klasie II) oraz *Do M****.

Z kolei *Postawy życiowe i wybory moralne* (dobro i zło, prawda i kłamstwo, cnoty i wady, miłość i nienawiść, przyjaźń i wrogość, radość, ból, cierpienie, wartości materialne i duchowe) – połączono z bajkami, balladami, *Dziadów* cz. II.

Zagadnienie *Postawy życiowe i wybory moralne* zilustrowano podanymi przykładowo utworami *Niepewność* i *Żegluga*.

W klasie III *Dyskurs o przeszłości i przyszłości* łączy się z fragmentami *Pana Tadeusza* oraz wybranymi lirykami (np. *Nad wodą wielką i czystą*), ponadto z wybranym sonetem (bez wyodrębnienia jego tytułu).

² A. Konieczna, *Adam Mickiewicz – poeta... malarz... muzyk?*, „Język Polski w Gimnazjum” 2001/2002, nr 2, s. 60–65.

³ M. Kraska, *Nie masz zbrodni bez kary. A. Mickiewicz Lilije*, „Język Polski w Gimnazjum” 2001/2002, nr 3, s. 58–62.

⁴ E. Świercz, *Grzeczność nie jest nauką łatwą ani małą*, „Język Polski w Gimnazjum” 2004/2005, nr 1, s. 44–51.

⁵ D. Zimoń, *W Soplicowie jak w domu*, „Język Polski w Gimnazjum” 2004/2005, nr 3, s. 37–42.

⁶ *Świat w słowach i obrazach. Program nauczania, język polski dla klas 1–3*, oprac. T. Bugajska i inni, Warszawa 1999.

W programie *To lubię*⁷ na liście lektur do wyboru, pod numerem 48 figurują *Dziady* cz. II. Kolejną pozycją jest *Pan Tadeusz*.

W programie *Czytam świat*⁸ kolejne zagadnienia połączono z lekturą różnorodnych utworów autora.

Na poziomie klasy I fragmenty ks. I *Pana Tadeusza* oraz dodatkowo wyodrębniona *Inwokacja*, połączone zostały z zagadnieniem ogólnym *Poszukiwanie życia szczęśliwego*.

Utwór *Romantyczność* uczyniono jednym z przykładów w rozdziale *Weryfikacja porządku świata*.

W klasie II utwór *Rozmowa wieczorna* łączy się z zagadnieniem *Potrzeba sensu*, bajki (np. *Pies i wilk*) skojarzone zostały z zagadnieniem kolejnym, tj. *Potrzebą wolności*, a *Reduta Ordona* – przyporządkowana została *Potrzebie wzorca, autorytetu i ideału*.

Świtezianka – prowadzi nasze rozważania ku *Potrzebie akceptacji i miłości*, zaś wybrane księgi *Pana Tadeusza* oraz potraktowana oddzielnie *Spowiedź Jaka Soplicy* – *Potrzebie przynależności*.

Zagadnienie *Potrzeba wartości* zrealizujemy, opracowując z uczniami *Dziadów* cz. II.

Oto teksty Mickiewicza w podręcznikach różnego typu wydawnictw.

Podręczniki z serii *To lubię*⁹ zawierają następujące utwory wieszczą:

Kl. I

- fragment III księgi *Pana Tadeusza* pt. *Obłoki*,
- fragment III księgi *Pana Tadeusza* pt. *Tajemnicza nimfa gęsi pasie*,
- wiersz *Śmierć pułkownika*,
- ballada *Lilije*,
- *Dziadów* cz. II (fragment).

Kl. II

- *Oda do młodości*,

⁷ M. Jędrychowska i inni, *To lubię. Program nauczania języka polskiego w klasach 1–3 gimnazjum*, Kraków 2001.

⁸ C. Antosik i inni, *Czytam świat. Program nauczania języka polskiego w gimnazjum, klasy I–III*, Kielce 1999.

⁹ M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię! Podręcznik do języka polskiego, teksty i zadania. Książka ucznia, klasa I gimnazjum*, Kraków 2000; M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię! Podręcznik do języka polskiego, teksty i zadania. Książka ucznia, kl. II gimnazjum*, Kraków 2001; M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię! Podręcznik do języka polskiego, teksty i zadania. Książka ucznia, klasa III gimnazjum*, Kraków 2001. Wszystkie podręczniki wydane w Wydawnictwie Edukacyjnym w Krakowie.

- *Inwokacja*,
- Fragment *Pana Tadeusza* pt. *Czas rzucić indyki i kurki*.

KL. III

- Fragment *Pana Tadeusza* pt. *Tadeusza i Telimeny miłosne przypadki*.

Podręczniki z serii *Świat w słowach i obrazach*¹⁰:

KL. I

- *Pan Tadeusz, Księga II. Zamek* (fragmenty),
- opowiadanie Gerwazego,
- fragmenty księgi X *Emigracja, Jacek*,
- bajki *Zajac i żaba, Dzwon i dzwonki*,
- wiersz *Do M****,
- *Dziadów* cz. II, *Upiór* (fragment).

KL. II

- W podręczniku nie umieszczono tekstu epopei; przed zestawami zadań, odnoszącymi się do kolejnych fragmentów, zamieszczono numery ksiąg i wersów oraz słowniczek trudniejszych wyrazów,
- wiersz *Niepewność*,
- wiersz *Żegluga*.

KL. III

- *Inwokacja*,
- *Stepy Akemańskie*,
- *[Nad wodą wielką i czystą...]*.

Podręczniki z serii *Czytam świat*¹¹:

¹⁰ M. Nagajowa, *Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturalnego dla klasy pierwszej gimnazjum*, Warszawa 1999; W. Bobiński, *Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy drugiej gimnazjum*, Warszawa 2000; tegoż, *Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy trzeciej gimnazjum*, Warszawa 2001. Podręczniki opublikowane przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne w Warszawie.

¹¹ C. Antosik i in., *Czytam świat. Wypisy z wielkiej księgi kultury. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla klasy I gimnazjum*, Kielce 2000; C. Antosik i in., *Czytam świat. Wypisy z wielkiej księgi kultury. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla klasy II gimnazjum*, Kielce 2001.

KL. I

- *Inwokacja*,
- ballada *Romantyczność*.

KL. II

- fragment *Rozmowy wieczornej*,
- fragment XI księgi *Pana Tadeusza*,
- bajka *Pies i wilk*,
- *Reduta Ordona*,
- fragment *Świtezianki*,
- fragment *Epilogu z Pana Tadeusza*,
- fragment I księgi – *Gospodarstwo*,
- fragment *Dziadów* cz. II.

KL. III

- *Pieśń Filaretów*,
- *Rozmowa*.

* * *

W części drugiej, o charakterze analitycznym, zostaną omówione sposoby metodycznego opracowania wybranych tekstów Adama Mickiewicza.

Utworem poety, znajdującym się w podręcznikach wszystkich analizowanych wydawnictw, jest *Pan Tadeusz*. Znajdujemy go w książkach z serii *To lubię, Świat w słowach i obrazach*. Proponuję spojrzeć na *Pana Tadeusza* z metodycznego punktu widzenia. Do oceny jako pierwszą wybieram serię podręczników o wspólnym tytule *To lubię*. Ciekawym zabiegiem jest zestawienie tekstu (fragm. III księgi, nadano mu tytuł *Obłoki*) z obrazem¹². Uczniowie wnikają w strukturę utworu, sposób tworzenia poszczególnych scen. To przykład wykorzystania analogii w dochodzeniu do głębszego sensu utworu.

Ciekawym zabiegiem jest także przywołanie *Dyzia marzyciela* w kontekście interpretacyjnym. Na lekcji należałoby, moim zdaniem, przeczytać ów utwór Juliana Tuwima. Zestawienie tego tekstu z fragmentem *Pana Tadeusza* daje nam doskonałą sytuację analityczną. Mickiewiczowski bohater podziwia chmury. Są one dla niego aktorami. Obserwującemu kojarzą się ze zwierzętami: „pełźnie jak żółw”, „białe chmurki [...] zrazu jak stada dzikich gęsi lub łabędzi”, „Wysuwają

C. Antosik i in., *Czytam świat. Wypisy z wielkiej księgi kultury. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla klasy III gimnazjum*, Kielce 2001. Podręczniki wydawnictwa: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP Kielce.

¹² M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię!..., klasa I gimnazjum...*, s. 24.

nóg rzędy i po niebios sklepie / Przelatują jak tabun rumaków na stepie”;¹³ lub z wytworami techniki: „chmura z gradem, jak balon, szybko z wiatrem leci”, „z ich karków rosną maszty, z grzyw szerokie żagle”¹³.

Natomiast w podręczniku metodycznym dla nauczyciela wcześniej wspomniane cytaty opatrzone są następującym komentarzem:

Można więc zauważyć, że [...] u Mickiewicza widać fascynację naturą, zwłaszcza fauną, stąd kojarzenie chmur z żółwiami, stadem dzikich gęsi, tabunem rumaków, ale także urzeczienia techniką, stąd balon czy majestatyczny żaglowiec¹⁴.

Tuwim posłużył się podobną perspektywą w tworzeniu sytuacji lirycznej. Jego bohater także obserwuje obłoki. Wszystkie one kojarzą mu się nieodparcie z elementami konsumpcji – z kremem, lodami, stosami ciastek.

Gdyby rozpatrywać rzecz całą z pozycji badacza intertekstualnych zależności, to nie ma, moim zdaniem, w Julianie Tuwimie żadnego lęku przed wpływem. Buduje on utwór na wzór sławnego poprzednika, ale ileż u poety uśmiechu, pobłażliwości dla dziecięcej perspektywy widzenia świata. Tuwim zaczerpnął od Mickiewicza pomysł sytuacji lirycznej, ale dalej stworzył już utwór zupełnie odmienny, z bohaterem, który jest dzieckiem ceniącym uciechy tego świata, stosownie do swoich, niewielu jeszcze lat.

Poprzez zestawienie obydwu tekstów rodzi się także szansa stworzenia interesującej sytuacji dydaktycznej.

Obłoki stają się aktorami. Dyziowi kojarzą się nieodmiennie z konsumpcją, z kremem waniliowym, malinowymi lodami, tortem czekoladowym. Mickiewiczowskie obłoki są jednak aktorami uczącymi przede wszystkim wrażliwości, rozwijającymi wyobraźnię, wreszcie – uczą patriotyzmu i to w aspekcie lokalnym, zgodnie z poczuciem więzi z „ojczyzną najbliższą”. Tak zobaczą je ludzie kreatywni. Sytuacja dydaktyczna, która powstaje z zestawienia obydwu tekstów, może być wykorzystana przez twórczego nauczyciela do wyeksponowania różnych postaw wobec życia i świata.

Można także *Obłoki* rozważać w oparciu o konwencję baśniową. Narrator snuje wtedy opowieść o chmurach, które na nieboskłonie mogą tworzyć przeróżne kształty i figury. Wyobraźnia Dyzia marzyciela tworzy ze świata fizycznego – świat bajkowy, którego widzialnymi znakami są wspaniałe, słodkie elementy na niebie. Wystarczy tylko wyciągnąć rękę i już jesteśmy w świecie kremowych, lodowych i tortowych rozkoszy. Konwencja baśniowa pojawia się tutaj w łatwości spełniania pragnień. To, co najlepsze, rodzi się samoistnie, nie wymaga pracy i wysiłku.

¹³ *Pan Tadeusz, Księga III*; cyt wg wydania: Warszawa 1949.

¹⁴ M. Jędrzychowska i inni, *To lubię. Książka nauczyciela. Klasa I gimnazjum*, Kraków 2001, s. 128.

Kolejny fragment *Pana Tadeusza* zatytułowano *Tajemnicza nimfa gęsi pasie*¹⁵. Wartościowe jest to, że uczniowie stawiają hipotezy – oczekiwania wobec tekstu. Gimnazjalistom podajemy tylko nazwisko autora i odredakcyjny tytuł fragmentu, który chcemy omawiać. Będą oni próbowali odgadnąć, jakie treści kryje tekst Mickiewicza. Tak narodzą się hipotezy – oczekiwania. Sądzę, że będą to krótkie, rzeczowe sformułowania. W nastrój wprowadzimy klasę poprzez refleksję nad fragmentami *Pana Tadeusza*, które uczniowie poznali już wcześniej. Ten element ma ułatwić określenie oczekiwań wobec urywku dzieła, który uczniowie dopiero poznają. Uważam, że jest to zabieg skuteczny, bo odwołujemy się do tego, co wszyscy już znają i co zapamiętali z lektury fragmentów *Pana Tadeusza*. Budzimy element analityczny, ale i emocjonalny w umysłach młodych czytelników. Cały zabieg związany z hipotezami – oczekiwaniami kojarzy mi się z generowaniem pomysłów, czyli burzą mózgów.

Przy analizie fragmentu utworu pt. *Czas rzucić indyki i kurki*¹⁶ uczniowie spojrzą na całość reżyserskim okiem. Ważne będzie to, iż samodzielnie dzielą tekst na sceny, określają ich charakter, rozważają ujęcie, które ukazuje bieg Zosi, analizują sceny z Telimeną, ważne są ilustracje autorstwa Andriollego. Uczniowie zwracają uwagę na detale związane z przygotowaniem do wyjścia bohaterki na salony. Praca grupowa to projekty scenariuszy filmowych związanych z opracowywanymi fragmentami. Klasa w wyniku dyskusji omawia prace.

Tekst prasowy posłuży jako punkt wyjścia do zredagowania ogłoszenia, w którym znajdują się oczekiwania wobec „zapraszanych na casting kandydatek do filmowej roli”¹⁷. Całość pracy skończy obejrzenie *Pana Tadeusza* Andrzeja Wajdy i analiza realizacji scen, które uczniowie rozważali.

W związku z tekstem, który zatytułowano *Tadeusza i Telimeny miłosne przypadki*¹⁸ ciekawym zabiegiem może być zapisanie wypowiedzi postaci na dużej planszy; uwzględniamy w ten sposób oglądowość operatywną. Sądzę, że czynność szukania wzmianek o pozawerbalnych sygnałach informacji powoduje, że bohaterowie stają się bliscy nauczającym. Uczniowie skupiają się na dociekanii i nazywaniu „intencji bezpośrednio wyrażanych, pośrednich oraz ogólnie charakteryzujących poszczególne kwestie”¹⁹.

Następnie analizujemy zagadnienie: w jaki sposób bohaterowie mówią, wreszcie charakteryzujemy bohaterów. Rozważamy komizm sytuacji, postaci, języka.

¹⁵ M. Jędrzychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię!..., klasa I gimnazjum...*, s. 206.

¹⁶ M. Jędrzychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię!..., klasa II gimnazjum...*, s. 116.

¹⁷ M. Jędrzychowska i inni, *To lubię! Podręcznik do języka polskiego, teksty i zadania. Książka nauczyciela, klasa 2 gimnazjum*, Kraków 2000, s. 187.

¹⁸ M. Jędrzychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię!..., klasa III gimnazjum...*, s. 16.

¹⁹ M. Jędrzychowska i inni, *To lubię! Podręcznik do języka polskiego. Książka nauczyciela, klasa 3 gimnazjum*, Kraków 2001, s. 103

W odniesieniu do tekstu *Pana Tadeusza*²⁰, który zamieszczono w podręczniku do klasy I autorstwa M. Nagajowej – proponuje się chronologiczne porządkowanie wydarzeń przedstawionych w opowiadaniu Gerwazego, określanie intencji jego opowiadania, skupiając się na uczuciach, wyodrębniając środki słownikowe i gramatyczne.

Korelacja literatury i filmu pojawia się w poleceniu, które dotyczy obejrzenia przez uczniów fragmentu filmu telewizyjnego przedstawiającego opowiadanie Gerwazego lub fragmentu filmu A. Wajdy. Przy tym należy zwrócić uwagę na tę samą scenę, dokonać analizy środków filmowych.

W odniesieniu do Księgi X²¹ uczniowie porządkują wydarzenia, określają intencję wypowiedzi Jacka, nazywają jego uczucia, wreszcie porównują opowiadanie Gerwazego z opowiadaniem Soplicy.

Z zagadnieniami analizy tekstu połączono zagadnienie rzetelnej i obiektywnej informacji. Uczeń „wchodzi w rolę”, raz jest sąsiadem Sopliców – pisze rzetelną i obiektywną informację o wzajemnych stosunkach między Stolnikiem i Jackiem, drugi raz układa sprawozdanie z napaści Moskali na zamek i udziału Jacka w walce, z pozycji kogoś, kto obserwował z ukrycia całe zdarzenie.

Z zakresu kształcenia językowego ważne będzie słownictwo modalne, informacja, komentarz, ocena²².

Kolejne spotkanie z *Panem Tadeuszem* – to książka do klasy II Witolda Bobińskiego²³.

Poszczególne wersy przyporządkowano fragmentom opatrzonym kolejnymi literami alfabetu. Fragmenty opatrzone literami od A do T.

W obrębie każdej księgi podano numery wersów. Gimnazjalista znajdzie także słowniczek trudniejszych wyrazów. Jest to dość odważne rozwiązanie w dobie królującej kultury obrazu, ale ambitne. Czytając fragmenty od A do S, uczeń przyjrzy się światu przedstawionemu dzieła. Wskaże zdarzenie stanowiące rozwiązanie akcji, nazwie wątek, który prezentują wybrane fragmenty, skupi się na postaciach, ich aktywności lub bierności w rozwoju zdarzeń. Ciekawym zabiegiem jest umożliwienie spojrzenia na świat z różnych perspektyw.

Odczytywanie pierwsze to analiza z punktu widzenia ucznia. Spojrzenie drugie to perspektywa narratora. Wreszcie zabieg dramowy – uczeń wchodzi w rolę Tadeusza i układa dwa monologi wewnętrzne. Wystąpienie w roli Telimeny pociąga za sobą wypowiedź skierowaną do Tadeusza. Nauczyciel może także wykorzystać płyty CD po to, by słuchać recytacji, wskazane byłoby rów-

²⁰ M. Nagajowa, *Świat w słowach i obrazach...*, klasa pierwsza gimnazjum..., s. 62.

²¹ Tamże, s. 67.

²² M. Nagajowa, *Jak uczyć języka polskiego w klasie pierwszej gimnazjum*, Warszawa 1999, s. 88.

²³ W. Bobiński, *Świat w słowach i obrazach...*, dla klasy drugiej gimnazjum..., s. 42.

niez obejrzenie adaptacji filmowej. Ciekawym zabiegiem byłaby próba montażu filmowego na przykładzie tekstu lub ocena montażu w obejrzanej adaptacji²⁴.

W książce dla klasy II, z serii *Czytam świat*²⁵, fragment księgi XI (opis Zosi w stroju zaręczynowym) zestawiono z ilustracjami Michała E. Andriollego i Tadeusza Gronowskiego.

Uczniowie oceniają malarskie odwzorowanie postaci Zosi oraz filmowe jej przedstawienie w kadrze z filmu *Pan Tadeusz*.

Kolejnym utworem, który pojawia się we wszystkich wydawnictwach, jest *Dziadów* cz. II (niekiedy podawana we fragmentach).

Uczeń w podręczniku do klasy pierwszej (*To lubię*)²⁶ znajdzie wyjaśnienie tego, co oznacza słowo „Dziady”, podawane wg *Słownika mitów i tradycji kultury* W. Kopalińskiego.

Wartościowe jest także krótkie przybliżenie gimnazjalistom tradycji utworu. Autorki podręcznika wybrały do analizy fragment, w którym pojawia się Widmo Złego Pana. Z dydaktycznego punktu widzenia cenne jest również stawianie prostych pytań typu: Kto? Gdzie? Kiedy? Co robią ludzie? Po co? W jaki sposób?

Umożliwi to selekcjonowanie najważniejszych informacji. Następnie uczniowie skupią się na analizie kwestii Chóru, określą jego rolę w dramacie, ustalą także kompozycję fragmentu.

Pomocą dla nauczyciela jest wyodrębnienie informacji, które należałoby wyeksponować w końcowym etapie pracy z II częścią *Dziadów*.

Ciekawy jest, moim zdaniem, pomysł dyskusji, związany z pozytywnym modelem człowieczeństwa. Pracę kończy czytanie sceny z podziałem na role. Dzięki tym wszystkim zabiegom uczniowie szybko i sprawnie podejmują kwestie analityczne.

Maria Nagajowa (podręcznik wydany przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne) proponuje inscenizację pt. *Dziady*²⁷. Uczniowie ćwiczą też pisemnie formy wypowiedzi – układają program szkolnego przedstawienia, przygotowują zaproszenia dla dorosłych, nieoficjalne zaproszenia dla kolegów, projektują plakat i afisz.

Wartościowe jest ćwiczenie pisemnych form wypowiedzi, szczególnie w związku z egzaminem. Na egzaminie gimnazjalnym realizowane są bowiem dwa standardy: czytanie tekstu ze zrozumieniem i tworzenie tekstu. To drugie zagadnienie wymaga systematycznej pracy nad doskonaleniem form wypowiedzi. Uczeń może podczas testu egzaminacyjnego otrzymać polecenie ułożenia np. zaproszenia.

²⁴ W. Bobiński i in., *Jak uczyć języka polskiego w klasie drugiej gimnazjum*, Warszawa 2000, s. 116.

²⁵ C. Antosik i in., *Czytam świat..., dla klasy II gimnazjum...*, s. 54.

²⁶ M. Jędrzychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię!..., klasa I gimnazjum...*, s. 142.

²⁷ M. Nagajowa, *Świat w słowach i obrazach..., dla klasy pierwszej gimnazjum...*, s. 182.

W podręczniku pt. *Czytam świat*²⁸ utworowi towarzyszą rozważania związane z teorią literatury (wprowadzenie postaci fantastycznych, obrazowania symbolicznego). Ciekawe jest polecenie zestawienia problematyki Mickiewiczowskiego dramatu z treścią *Kazania na Górze*. Ten ostatni tekst to, jak wiadomo, kodeks moralności chrześcijańskiej.

Kolejne błogosławieństwa przywołują tych, którzy będą obficie obdarowani przez Boga. To ludzie cierpiący, ci, którzy tu, na Ziemi, smucą się, są cisi, pragną sprawiedliwości. Obficie obdarowani jednak będą i ci, którzy są miłośnikami, czystego serca, wprowadzają pokój. Ci, którzy cierpią prześladowania, i ci, którym urągają oraz o których z powodu Jezusa mówią kłamliwie – wszyscy oni znajdą nagrodę w Niebie.

We fragmencie *Dziadów*, który opracowujemy z uczniami, występuje Widmo Złego Pana. Uważam, że zestawienie obydwu tych tekstów może być punktem wyjścia do różnego typu dyskusji (np. panelowa, punktowana).

Ważna będzie kwestia spojrzenia na świat, naszego w nim miejsca, roli dobra i cierpienia w życiu. Ciekawa może być też metoda „za i przeciw”, czyli analizowanie jakiejś sprawy z różnych punktów widzenia.

Polecenie, które polega na tym, że uczeń ma do przemyślenia związek problematyki podjętej w dramacie z treścią przesłań *Kazania na Górze*, uważam za wartościowe. Może to być jednak kwestia ambitna, polecenie dla uczniów bardzo zdolnych, zainteresowanych i umiejących samodzielnie docierać do źródeł.

Lekcja mogłaby wyglądać tak: odtwarzamy nagranie muzyczne *Kazania na Górze*²⁹. Uczniowie słuchają. Następnie, dzięki analizie przypadków, rozważamy Widmo (postać złego pana). Na bazie tych dwóch elementów rozważać możemy koncepcję Boga, zbawienia, porządku moralnego świata. Pomocna będzie tu piramida priorytetów. Ważnym elementem stanie się wyrażanie opinii i gromadzenie argumentów. Wszystkie poruszane wcześniej kwestie połączyć możemy z edukacją filozoficzną.

W następnej kolejności proponuję odnieść się do tekstu ballad. W podręczniku *To lubię* wydrukowano *Lilię*³⁰. Nawiązanie do codzienności to problem sensacji i sensacyjności, potem następuje zabawa w dziennikarzy.

Uczniowie układają „sensację dnia” dla dowolnego dziennika. To zabieg bardzo trafny, łączy bowiem tekst klasyczny z życiem. Następnie ustalają, na czym polega sensacyjność fabuły ballady, po czym szukają w tekście dowodów na to, że ballada przypomina „pieśń gminną”.

²⁸ C. Antosik i in., *Czytam świat..., dla klasy II gimnazjum...*, s. 248.

²⁹ Takim nagraniem może być: *Osiem błogosławieństw. Utwór dedykowany Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II*. Wykonawcy: A.M. Jopek, N. Kukulska, K. Stankiewicz i in., z muzyką J. Pospieszalskiego.

³⁰ M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, *To lubię!..., klasa I gimnazjum...*, s. 146.

Z kolei sporządzają charakterystykę bohaterki ballady, rozważają symbolikę lilii, wreszcie odnajdują przesłanie moralne utworu.

Treść *Lilii* zestawiono z tekstem K.I. Gałczyńskiego (Teatrzyk Zielona Gęś prezentuje treść ballady *Lilie* i wiersz *Śliczne Lilie*).

W balladzie występują Gzęgżółka i Pani. Ten pierwszy jest młodym ascetą. Słowa popularnej piosenki *Tomasz, skąd Ty to masz?* w ustach Pani brzmią groteskowo, są zaskakującą pointą, prowokują do uśmiechu. I chyba o to chodzi najbardziej, żeby gimnazjalista zauważył, że motyw klasyczny może funkcjonować we współczesności (tekst Gałczyńskiego powstał w 1946 roku).

Wers „Takie utwory Wieszczą dzieciom się w książkach zamieszcza” prowokuje do dyskusji. Uczniowie mogą rozważyć aspekty wychowawcze ballady, zastanowić się nad tym, jakich prawd życiowych uczy nas Mickiewicz. Mogą wreszcie przeanalizować motyw miłości w świecie ballady i w świecie współczesnym. W ten sposób przekazać możemy ważną prawdę, że tekst klasyczny skupia te same wątki, które i dzisiaj są ważne dla młodzieży.

W podręczniku *Czytam świat* znajdujemy *Romantyczność*³¹. Jako kontekst wybrano zaś *Ballady i romanse* W. Broniewskiego. Tytuł tego ostatniego utworu jest jednocześnie tytułem cyklu wierszy A. Mickiewicza.

W tekście W. Broniewskiego znajdujemy cytat z *Romantyczności*. Podobna jest konstrukcja bohaterki lirycznych w obydwu utworach. Karusia jest osobą oderwaną od rzeczywistości, skupioną na swoim świecie wewnętrznym. Ryfka z wiersza Broniewskiego jest w jakiś sposób do niej podobna – jest obca w środowisku, inna.

Wyróżnikiem obydwu jest wewnętrzne cierpienie. Sytuacja liryczna także jest podobna, bo Karusię otaczają ludzie, którzy jej nie rozumieją, podobnie jak Ryfkę. Obydwie tkwią w rzeczywistości, której twarde reguły niszczą ich wrażliwe dusze.

Tekst A. Mickiewicza został opatrzony ciągiem pytań, które uważam za ciekawe. Mogą one służyć mądrej heurystyce, można je także wykorzystać w lekcji problemowej.

Słusznie też Henryk Gradkowski w swoim opracowaniu metodycznym zauważa: „[...] tekst «Ballad i romansów» [...] zawdzięcza swą ponadczasową wymowę głównie nawiązaniom do figur biblijnych i ten fakt w szkolnym odbiorze zasługuje na szczególniejszą ekspozycję»³².

³¹ C. Antosik i in., *Czytam świat..., klasa I gimnazjum...*, s. 234.

³² H. Gradkowski, *Ballady i romanse W. Broniewskiego – próba eksplikacji tekstu*, [w:] *Materiały pomocnicze dla szkół średnich. Język polski*, Jelenia Góra 1992, s. 12.

Paralelizm sytuacyjny znajdujemy w wydarzeniach z przypowieści o miłośnym Samarytaninie i tymi, które przedstawiono w wierszu.

Bezpośrednie nawiązanie do Biblii pojawia się w wersach: „I przyjeżdżał bolejący Pan Jezus [...] SS-mani Go wiedli na mękę”.

Losy Chrystusa i żydowskiego dziecka są zbieżne. Oboje są zależni od ludzi, którzy zagubili gdzieś naczelną cechę duchowości, czyli sumienie. Oboje dostali także „atrybuty” męczeństwa – cierniową koronę i rude włosy. Oboje wreszcie umierają podobnie, bo głucha salwa przyspiesza rzecz niezwykłą, będącą jednocześnie cudem: Jezus i Ryfka stają się aniołami. „Stylizacja [...] biblijna przydaje obrazowi poetyckiemu cech uniwersalności”³³.

Władysław Broniewski nawiązał do utworu Adama Mickiewicza w słowach: „Słuchaj dziewczeczko! Ona nie słucha”. Jednak wydarzenia, które przedstawił potem, nie mieszczą się już w romantycznym pojmowaniu świata – wręcz przeciwnie – negują je.

Elementem, który jest zbliżony w obydwu tekstach, będzie z pewnością indywidualizacja bohaterów.

Uważam, że eksponowanie zagadnień zespolonych z problemami teorii literatury nie sprawi, że gimnazjaliści chętnie sięgną do utworów. Może tę chęć nawet zniszczyć. Co robić? Obudzić pozytywne emocje. Tylko tyle, czy może aż tyle?

Literatura musi dotyczyć sfery duchowej. Ta materia jest trudna do zbadania, ale dochodzimy do niej przez emocje, oczywiście pozytywne. Te dobre emocje są bazą młodego człowieka czasu „przełomu”. Gimnazjaliści są zbuntowani, szukają drogi w labiryncie. Pokażmy im to, co najlepsze. Niech krytykują, niech rzucają gniewne hasła, to ich prawo. Budowanie siebie to trudna praca, ale bez niej nie ma wartościowego człowieka. Nie wzorowego ucznia, ale wartościowego człowieka właśnie. Każde z wydawnictw stara się budować takiego człowieka.

Cenne i godne szerszego upowszechnienia jest to, że w programach i podręcznikach wszystkich omawianych przeze mnie serii wydawniczych pojawiają się (i to w dużym wyborze) różne utwory A. Mickiewicza. Znajdujemy bowiem fragmenty *Pana Tadeusza*, *Do M****, bajki, ballady (*Romantyczność*, *Świteziankę*), *Dziadów* cz. II, *Niepewność*, *Żeglugę*, wybrane liryki (*Nad wodą wielką i czystą*), *Redutę Ordona*, *Śmierć pułkownika*, *Ode do młodości*, czy *Pieśń Filaretów*.

Utworem, który znajduje się we wszystkich omawianych podręcznikach, choć tylko we fragmentach, jest *Pan Tadeusz*. W serii wydawniczej *To lubię uczniowie* zestawiają fragment eposu z obrazem, przy czym kontekst interpretacyjny stanowi utwór Juliana Tuwima; w innym przypadku stawiają hipotezy oczekiwania wobec tekstu. Gimnazjaliści mogą poczuć się reżyserami, skupiają się na wypowiedziach postaci.

³³ H. Gradkowski, dz. cyt., s. 12.

Autorzy podręczników Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych proponują natomiast chronologiczne porządkowanie wydarzeń, wyodrębnianie środków słownikowych i gramatycznych w wypowiedziach postaci. Korelacja z filmem łączy się z poleceniem obejrzenia fragmentu filmu Andrzeja Wajdy.

W książce z serii *Czytam świat* dla klasy II cenię połączenie analizy tekstu z ilustracjami, próby dociekania, czy wyobrażenie postaci literackiej jest zgodne z jej malarskim odwzorowaniem.

Celem mojego artykułu było przedstawienie i zanalizowanie pod kątem metodycznym utworów A. Mickiewicza w programach nauczania i podręcznikach. Na podkreślenie zasługuje ilość drukowanych tekstów romantycznego wieszcza. Autorzy podręczników postarali się o to, by omawianie utworów nie było dla uczniów nudne. Obok rozważań teoretycznoliterackich znajdujemy więc korelacje z reprodukcjami obrazów i ilustracji, konteksty interpretacyjne, analizę środków filmowego wyrażania. Gimnazjaliści odbiorcy treści literackich mogą podejmować różnego typu dyskusje i ćwiczyć pisemne formy wypowiedzi. Z propozycji metodycznych skorzystają uczniowie o różnych typach inteligencji: wzrokowcy, słuchowcy i kinestetycy.

Sumując w tym miejscu podjęte rozważania, stwierdzić jeszcze wypada, iż założone przeze mnie pierwotnie i opisane cele naukowe udało się w dużej mierze zrealizować. Natomiast za swoistą zasługę autorską (ale i za przyszłe zadanie) uznać wypada, że nakreślona w ten sposób problematyka otworzyła nowe, jeszcze ciekawsze, i jeszcze dalej idące perspektywy badawcze.

Summary

The Works of Adam Mickiewicz in the School Curricula and Junior High School Textbooks during the Period of Reforms in the Educational System

The article is devoted to the problems with teaching history of literature at schools. The author presents didactic materials, syllabuses and books. The author of the article enumerates and describes various methods of familiarizing students with biography and creativity of Adam Mickiewicz. In the second part of the article the author discusses the ways of methodological description of selected texts written by Adam Mickiewicz.